

Igor Swiesznikow, Wiera Hupało

Wstępne wyniki badań archeologicznych na zamku w Dubnie

W 1995 r. rozpoczęto prace wykopaliskowe na terenie zamku w Dubnie. Wcześniej prowadzone były drobne prace zabezpieczające w trakcie nadzorów nad większymi inwestycjami w obrębie miasta oraz badania powierzchniowe w okolicach Dubna (w latach 40-tych prace M. Ostrowskiego, A. Cynkałowskiego, M. Smiszka, w latach 1950—1960 — M. Tichanovoj, I. Swiesznikowa, P. Rappaporta). Samemu zamku, dotyczy informacja przekazana przez A. Cynkałowskiego, że „podczas prac ziemnych na dziedzińcu, w okresie przed II wojną światową, na głębokości 1,5—2 m, natrafiono na ceramikę, wyroby z kości i żelaza z XI—XIII wieku oraz konstrukcje drewniane budynków (A. Cynkałowski 1961, s. 177), które badacz wiązał z grodziskiem wczesnośredniowiecznego Dubna.

Miasto Duben' (Dubno) po raz pierwszy wzmiankowane jest w Kronikach Kijowskich w 1100 roku. Obok Łucka było drugim pod względem znaczenia miastem Księstwa Łuckiego. Po raz ostatni Duben wzmiankowany jest na stronicach kronik staroruskich w 1288 roku (Lato-pis Ruski, S. 155, 439). W okresie późnego średniowiecza Dubno, dzieląc los całej Ziemi Łuckiej, zostało wpisane do majątku dziedzicznego księcia Fiodora Daniłowicza Ostrogskiego co potwierdzone zostaje przez króla polskiego Władysława II, 4 listopada 1386 roku (R. Šabul' do 1987, s. 99). W 1498 roku Wielki Książę Litewski Aleksander, nadał księciu K. I. Ostrogskiemu przywilej wg którego Dubno otrzymało status miasta. W tym czasie prawdopodobnie podjęto prace związane z budową zamku i pałacu.

255 lat później książę Janusz Sanguszko podarował miasto (w tym zamek) księciu Stanisławowi Lubomirskiemu zobowiązawszy go do trzymania w zamku 270 żołnierzy do obrony fortecy. W II poł. XVIII wieku książę Lubomirski wybudował w obrębie zamku jeszcze jeden pałac. Od I wojny światowej aż do lat 90-tych, zamek zajmowały różne jednostki wojskowe.

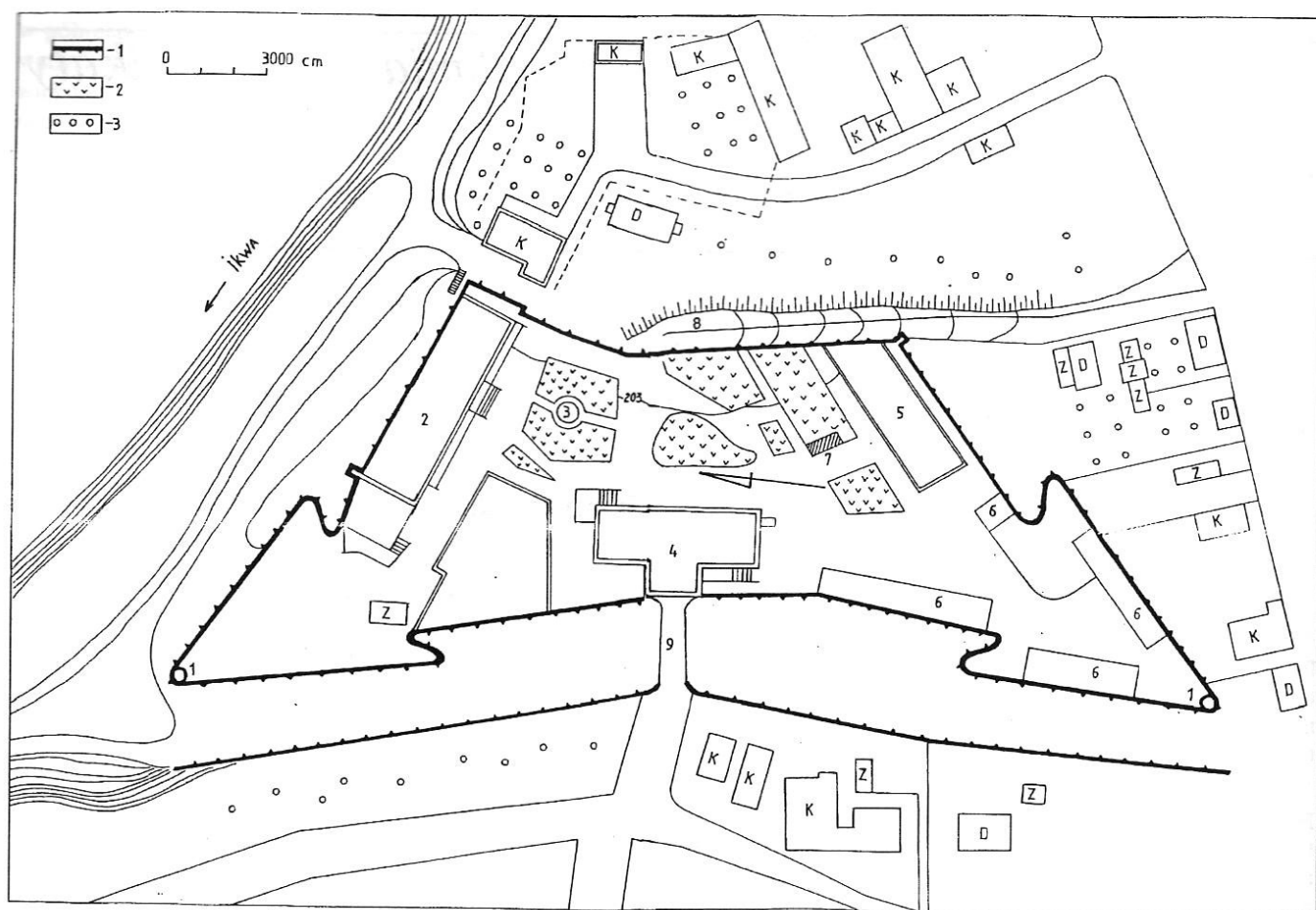
Dubno położone jest na zachodniej odnodze Wyżyny Połczańskiej, która łagodnie wznosząc się nad płn-wsch. częścią Małego Polesia, stanowi skrajny, płd-zach. półwysp Wyżyny Wołyńskiej. Zamek w Dubnie usytuowany

jest na cyplu lessowym o wysokości 203 m n.p.m. wznoszącym się na lewym błotnistym brzegu starorzecza Ikwy. Umocnienia zamku w postaci murów, dwóch bastionów z wieżami, zamkiem nadbramnym i fosą zachowane są dość dobrze (ryc. 1).

Wykop założony został na wolnym od zabudowy miejscu, w odległości 20 m na północ od pałacu książąt Ostrogskich. Przebadano nawarstwienia kulturowe do poziomu calca znajdującego się na gł. 4 m. Stratygrafia wykopu jest bardzo zróżnicowana. Do gł. 150—160 cm układają się kolejno warstwy „śmiecia budowlanego” i humusu zawierające zabytki ruchome z XVIII—XX wieku. Warstwy te oddzielone były od nawarstwień znajdujących się poniżej, zwartym brukiem podwórza zamkowego. Pod brukiem kamiennym zaobserwowano liczne warstwy, niektóre o znacznej miąższości, powstałe podczas prac remontowych (ryc. 2) przy niejednoczasowym zagospodarowaniu podwórza zamku. Duże znaczenie dla chronologii poziomów osadniczych mają znaleziska monet. Nad brukiem kamiennym podwórza znaleziono szeląg litewski Jana Kazimierza z 1666 r. oraz dużą ilość materiału ruchomego m.in. trzy skałki do karabinów, fragment sierpa, grocik strzały, klucz żelazny pokryty miedzią, podkówki do butów znajdujące ściśle analogie wśród przedmiotów wydobytych na miejscu bitwy pod Beresteczkiem (I. Swieśnikow 1993, s. 173, rys. 31, 1—4, 194, rys. 41, 17—24).

Ceramika z tej warstwy reprezentowana jest przeważnie przez naczynia z białej gliny zdobione ornamentem malowanym oraz w mniejszej ilości przez siwaki, wyroby nieglazurowane lub częściowo glazurowane, polewane z ornamentem wyświecanym. Analogiczne garnki, misy, dzbany, kubki znane są z kolekcji ceramicznych Dźwinogrodu, Lwowa, Ostrowa, Beresteczka, gdzie datowane są na wiek XVII.

Pod brukiem w warstwie zbitej żółtej gliny pełniącej funkcję podkładu, znaleziono grosz srebrny koronny Zygmunta III z 1624 roku. Na tej podstawie czas wybrukowania podwórza określono na okres nie wcześniejszy niż 1624 rok. Omawiana warstwa zawierała nieliczne zabytki analogiczne do wyżej omówionych.

Ryc. 1. Plan zamku w Dubnie

1 — mur, 2 — park, 3 — drzewa

Obiekty: 1 — wieża, 2 — pałac Lubomirskich, 3 — fontanna, 4 — zamek nadbramny, 5 — pałac Ostrogskich, 6 — garaż, 7 — wykop 1995 r., 8 — droga, 9 — most

Abb. 1. Plan des Schlosses in Dubno

1 — Mauer, 2 — Park, 3 — Bäume

Objekte: 1 — Turm, 2 — Schloß der Familie Lubomirski, 3 — Springbrunnen, 4 — Torschloß, 5 — Schloß der Familie Ostrogski, 6 — Garage, 7 — Ausgrabung 1995, 8 — Weg, 9 — Brücke

Рис. 1. План замка в Дубно 1 — стены, 2 — парк, 3 — деревья. Объекты: 1 — башня, 2 — дворец Любомирских, 3 — фонтан, 4 — надвратный замок, 5 — дворец Острожских, 6 — гараж, 7 — раскоп 1995 г., 8 — дорога, 9 — мост

Warstwa zalegająca poniżej (gł. 230—300 m) została przekształcona w czasie wyrównywania powierzchni cypla podczas budowania zamku w XVI wieku. W rezultacie tych prac zniwelowana została górna część wcześniejszej warstwy kulturowej (gł. 300—360 cm) zawierająca zabytki z okresu wczesnego średniowiecza, okresu wpływów rzymskich, późnej epoki brązu, które dostały się do warstwy XVI-wiecznej (tabl. I). Jednak w przeważającej części warstwa ta zawierała materiał XVI-wieczny. W jej górnej części zaobserwowano zabytki z końca XVI—1 poł. XVII wieku. Uwagę zwracają fragmenty kubków ceramicznych glazurowanych na zewnątrz polewą żółto-brązową a wewnątrz — żółto-zieloną (tabl. I, 1—2, 7) oraz fragmenty naczynek miniaturowych zdobionych „nalepkami” w postaci stylizowanych malin charakterystycznych dla kubków szklanych z końca XVI—1 poł. XVII wieku oraz ornamentem malin zagłębionych (tabl. I, 17, 59), fragmenty kafli z ornamentem roślinno-geometrycznym (tabl. I, 13, 16, 19).

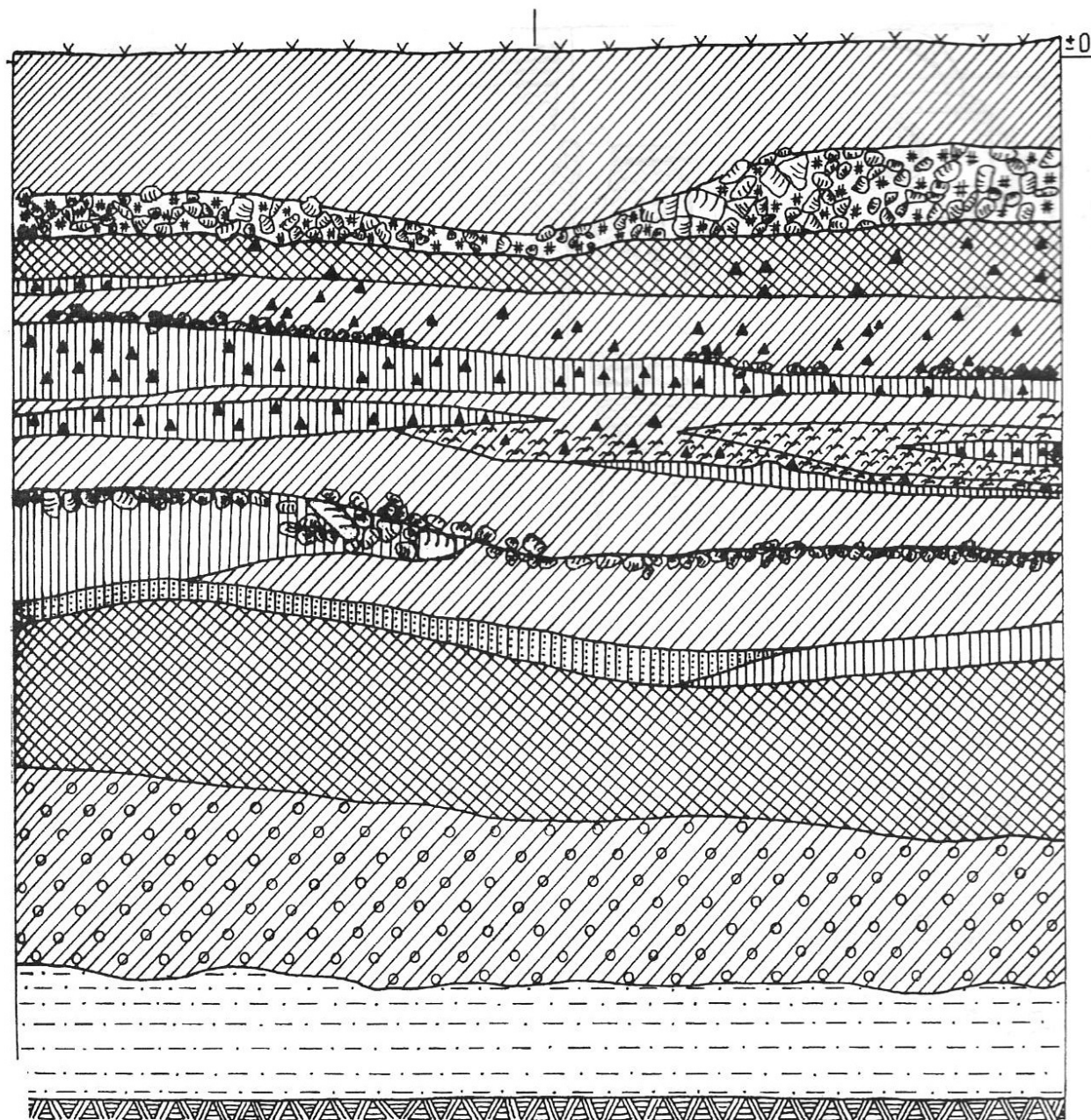
Najniższa warstwa kulturowa (gł. 300—360 cm) zachowała się w stanie nienaruszonym jednak nie udało się wydzielić w jej obrębie poszczególnych poziomów chronologicznych.

W obrębie wykopu odkryto 7 różnoczasowych obiektów.

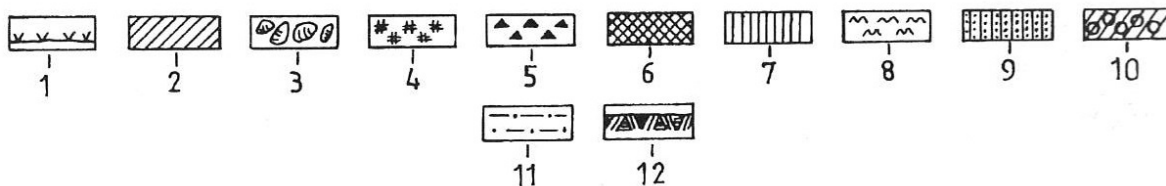
Obiekt 1 (gł. 35 cm) — część budynku murowanego na fundamencie kamiennym. Dom został zbudowany na przełomie XVIII i XIX wieku, częściowo przebudowany na pocz. XX w. i użytkowany w ciągu 1 poł. XX wieku.

Obiekt 2 (gł. 160 cm) — południowy róg budowli naziemnej wzniesionej wprost na bruku kamiennym podwórza zamkowego. Zachowała się tylko belka i potężny słup przecinający bruk. Budowla datowana na 2 poł. XVII wieku.

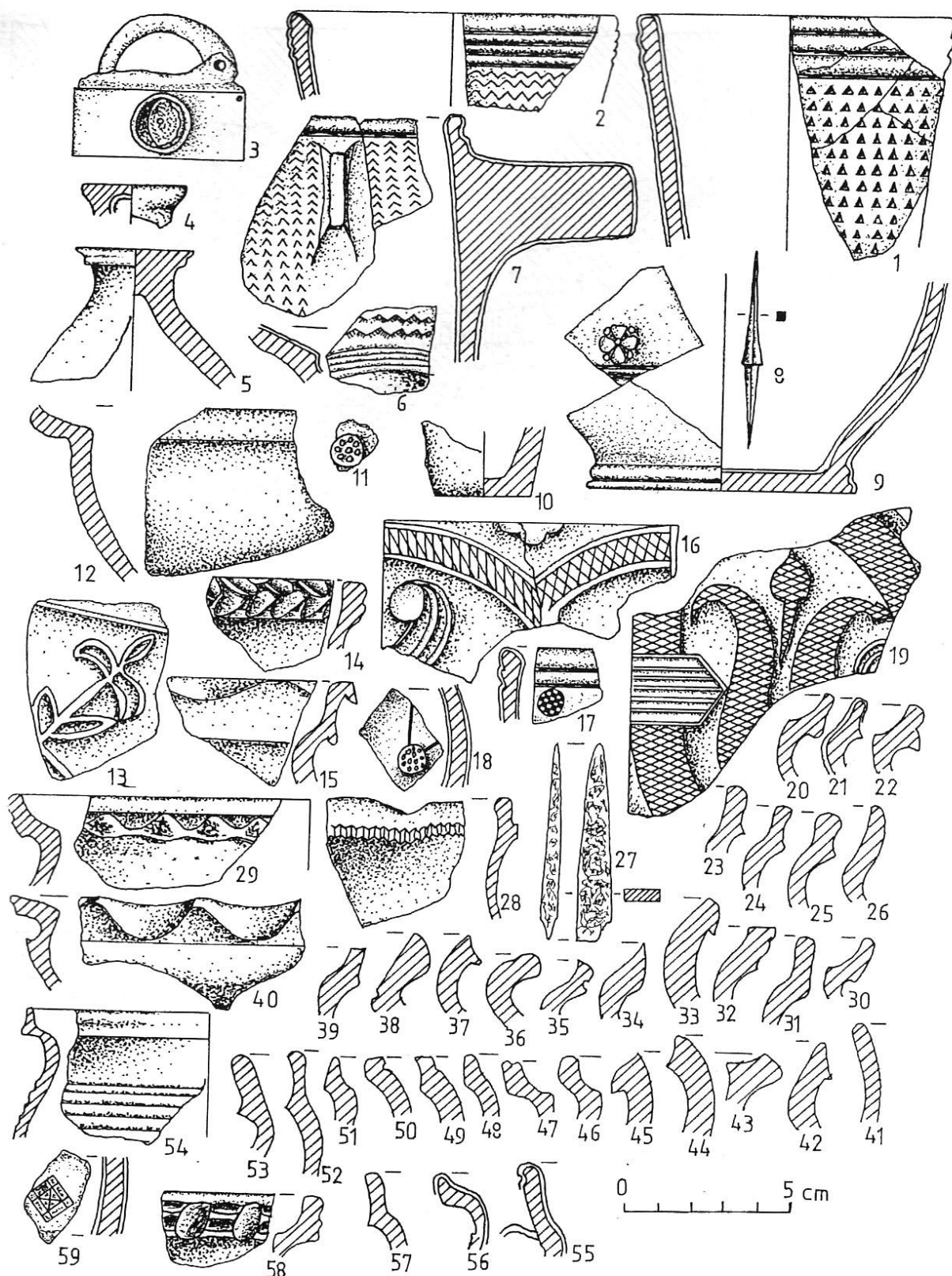
Obiekt 3 (gł. 191 cm) — jama 1 usytuowana pod brukiem kamiennym podwórza o wymiarach 74 x 82 cm i głębokości 64 cm. Ściany opadają nieco ukośnie w kierunku

0 1 m

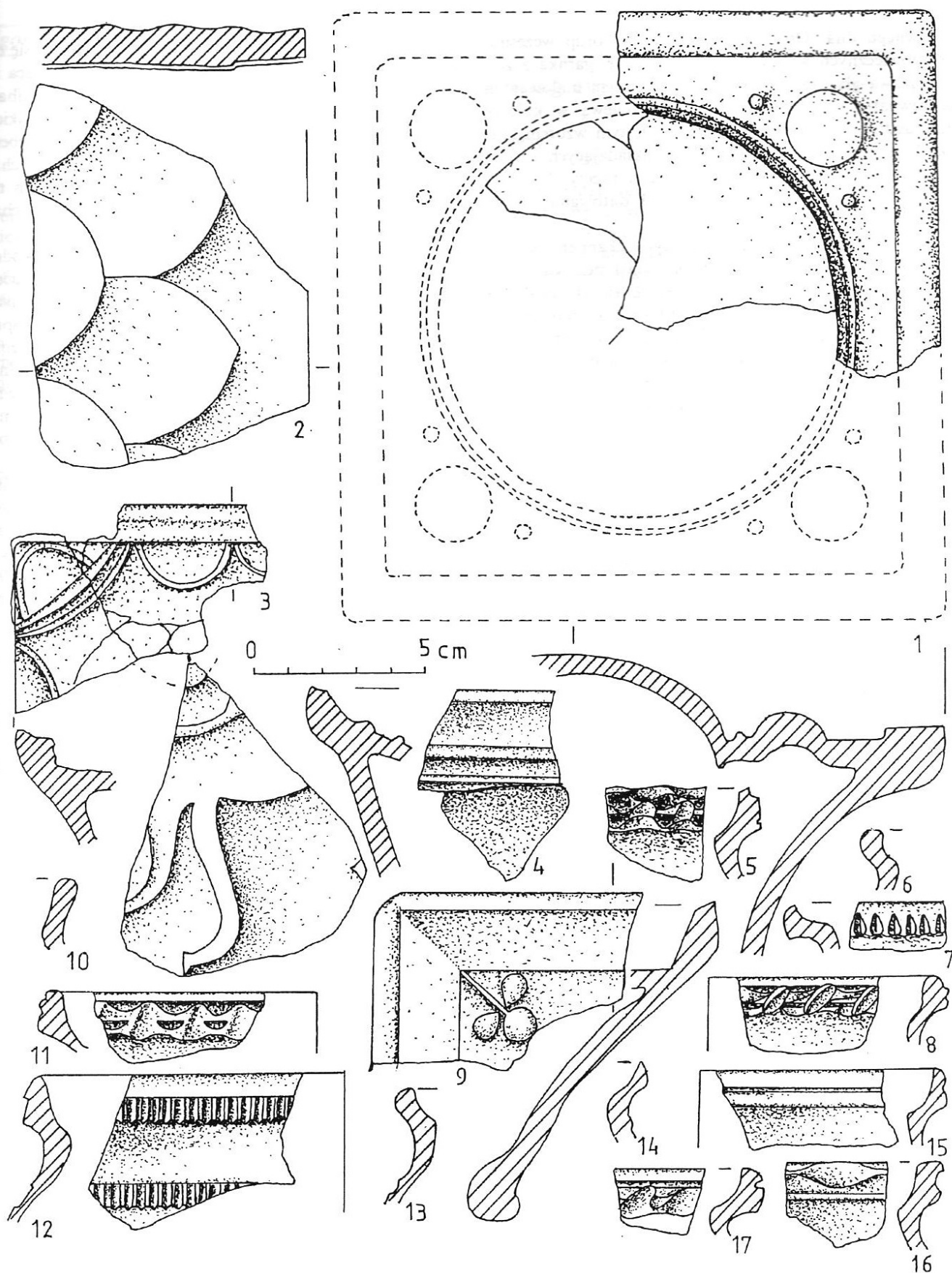
- Рис. 2. Północny profil wykopu: 1 — powierzchnia, 2 — humus, 3 — kamienie, 4 — zaprawa wapienna, 5 — ułamki cegły, 6 — humus przemieszany z żółtą gliną, 7 — żółta glina, 8 — węgiel, 9 — zwarta glina w kolorze brunantym, 10 — humus nasycony skorupami i polepą, 11 — jasnoszara piaszczysta glina, 12 — calej
- Abb. 2. Nordprofil der Ausgrabung: 1 — Oberfläche, 2 — Humus, 3 — Steine, 4 — Kalkmörtel, 5 — Ziegelbruchstücke, 6 — Humus mit gelbem Ton vermisch, 7 — gelber Ton, 8 — Kohle, 9 — dichter brauner Ton, 10 — Humus mit Scherben und Bekleibung, 11 — hellgrauer sandiger Ton, 12 — gewachsener Boden
- Рис. 2. Северный профиль раскопа: 1 — дневная поверхность, 2 — гумус, 3 — камни, 4 — известковый раствор, 5 — обломки кирпича, 6 — гумус, перемешанный с глиной, 7 — желтая глина, 8 — уголь, 9 — плотная глина коричневого цвета, 10 — гумус насыщенный керамикой и обмазкой, 11 — светло-серая песчаная глина, 12 — материк

Tabl. I. Zabytki z warstwy kulturowej (gl. 2,8–3,0 m) 1–7, 9–13, 15, 16–19, 43, 55–56, 59 — koniec XVI–1 poł. XVII w. 14, 20–32, 34–35, 38–41, 46–49, 51–54, 57–58 — XVI w., 8, 36, 50 — XII–1 poł. XIII w., 33, 37, 42, 44–45 — koniec X–1 poł. XI w.

Taf. I. Funde aus der Kulturschicht (2,8–3,0 m tief) 1–7, 9–13, 15, 16–19, 43, 55–56, 59 — Ende des 16. — 1. Hälfte des 17. Jhs.; 14, 20–32, 34–35, 38–41, 46–49, 51–54, 57–58 — das 16. Jh.; 8, 36, 50 — das 12. — 1. Hälfte des 13. Jhs.; 33, 37, 42, 44–45 — Ende des 10. — 1. Hälfte des 11. Jhs.

Табл. I. Находки из культурного слоя (гл. 2,8–3,9 м) 1–7, 9–13, 15, 16–19, 43, 55–56, 59 — конец XVI–1 пол. XVII в.; 14, 20–32, 34–35, 38–41, 46–49, 51–54, 57–58 — XVI в.; 8, 36, 50 — XII–1 пол. XIII в.; 33, 37, 42, 44–45 — конец X–1 пол. XI в.

Tabl. II. Zespół ceramiczny z pieca (XVI w.)
 Taf. II. Keramikkomplex aus dem Ofen (das 16. Jh.)
 Табл. II. Керамический комплекс из печи (XVI в.)

nierównego dna. Oprócz pojedynczych skorup wczesno-średniowiecznych wypełnisko zawierało: fr. garnka z żółto-brązową glazurą wewnątrz i ornamentem malowanym na zewnątrz, fr. misy glazurowanej polewą w kolorze szmaragdowym zdobioną na brzegu gęstym wzorem krątek, kółeczek, kropek i krzyżyków układających się we wstęgę, dno szklanego kubka w postaci rozety. Na podstawie zabytków i stratygrafii, jama 1 datowana jest na I poł. XVII wieku.

Obiekt 4 (gł. 230—240 cm) — ślady po kamiennym piecu. Zachowały się fr. rusztu, polepa, pojedyncze kamienie. Piec częściowo przecięty przez obiekt 1. In situ znaleziono: fr. garnków (tabl. II, 6—8, 10—17) z gliny zawierającej domieszkę drobnziarnistego piasku, wypalonych na kolor czarny, szary i biały, krawędzie w postaci słabo profilowanych okapów z bogatym ornamentem plastycznym, fr. kafli bez polewy z wysoką ukośnie ściętą listwą (tabl. II, 4, 9) — kafel płytowy zdobiony motywem łuski rybiej z polewą żółto-zieloną (tabl. II, 2), kafel z białej gliny bez polewy z niewysoką listwą i fr. ornamentu figuralnego — jeźdźca (tabl. II, 3), zrekonstruowany kafel bez polewy z kopułą zajmującą prawie całe lico i 4 małymi kopułkami w rogach (tabl. II, 1). Kafle bardzo podobne do omówionych wyżej znane są z Babina (J. Zubrycki 1915), Będziemyśla (S. Czopek 1994), Lwowa, Chełma, zamków: Raciążek (L. Kajzer 1990), Bolesławiec (M. Żemigala 1987) i innych, gdzie datowane są na XV—XVI wiek.

Generalnie chronologię zespołu ceramicznego z obiektu 4 określono na wiek XVI.

Obiekt 5 (gł. 317 cm) — jama 2, okrągła o średnicy 140 cm i głębokości 64 cm. Ścianki opadają ukośnie w kierunku dna, które posiada w części zachodniej schodek. Wypełnisko stanowił szaro-czarny humus z wielką ilością węgla, kości drobnych zwierząt, rybich łusek. Jama zawierała zabytki różnocoasowe z których najwcześniejsze to fr. brzuśca garnka kultury wielbarskiej i przęslik z okresu wpływów rzymskich oraz dwa fr. garnków z lejkowatymi szyjkami oraz brzegiem krawędzi zaopatrzonym w okap ukośnie ścięty na zewnątrz, które rozpowszechnione były w końcu X—1 poł. XIV w.

Obiekt 6 (gł. 317 cm) — płn-wsch. część chaty 1 zagłębiona w warstwę kulturową na 83 cm. Zaobserwowano ślady po piecu glinianym z resztkami rusztu i warstwą popiołu oraz kołki drewniane wzmacniające konstrukcję pieca. Wypełnisko zawierało fr. sierpa krzemiennoego, fr. naczyń lepionych ręcznie z okresu późnego brązu, fr. dna garnka kultury czerniachowskiej i brzegi

garnków z końca X—1 poł. XI wieku, które dostały się do wnętrza chaty z warstwy kulturowej. Na ruszcie pieca in situ odkryto dwa fr. amfor nadczarnomorskich najbardziej rozpowszechnionych w miastach staroruskich w 1 poł. XII w. oraz dwa fr. brzegów naczyń z wrębem na pokrywę mających analogie wśród materiału z chat w Dźwinogrodzie datowanych dendrochronologicznie na 1110—1146 r. Na tej podstawie czas funkcjonowania chaty 1 określono na 1 poł. XII wieku.

Obiekt 7 (gł. 317 cm) — odkryto północno-zachodni narożnik chaty 2 oraz ślady po piecu w postaci rozrzuconych kamieni i fr. przepalanej drewnianej konstrukcji pieca. Pozostała część chaty 2 wchodzi w profil wykopu. Postanowiono przebadать ją w roku przyszłym. W obrębie pieca znaleziono dwa dna garnków grubościennych (jedno z nich lepienie ręczne) oraz fr. brzegu naczynia z okapem. Podobne garnki znane są z chaty z dolnego poziomu grodziska w Sudowej Wiszni, datowanej na II poł. X — pocz. XI wieku.

Podsumowując pierwszy rok badań na tym stanowisku należy podkreślić, że oprócz odsłonięcia poziomów z późnej epoki brązu i okresu wpływów rzymskich, bardzo ważne jest odkrycie obiektów z X—XI—1 poł. XI w., co świadczy o tym, że Dubno istniało już co najmniej 100 lat wcześniej niż podaje to pierwsza wzmianka o nim w Kronikach Kijowskich.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Latopis Ruski, Kij 1989.
Cynkałowski A.
1961 *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*, Warszawa.
Czopek S.
1994 *Renesansowe kafle z Będziemyśla*, [w:] *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, Rzeszów, s. 95—120.
Kajzer L.
1990 *Zamek w Raciążku*, Łódź.
Svešnikov I. K.
1993 *Bitva pod Beresteckom*, L'viv.
Šabul'do F. M.
1987 *Zemli jugo-zapadnoj Rusi v sostave Velikogo knjažestva Litovskogo*, Kiev.
Zubrycki J.
1915 *Kaflarstwo polskie*, Lublin.
Żemigala M.
1987 *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną w XIV—XVII w.*, Wrocław.

Vorergebnisse archäologischer Untersuchung auf dem Schloß in Dubno

Zusammenfassung

1995 wurden Ausgrabungsarbeiten auf dem Schloß in Dubno durchgeführt. Die Stadt wurde zum ersten Mal in Kiewer Annalen 1100 erwähnt. Mit dem Bau des Schlosses wurde wahrscheinlich gegen Ende des 15. Jhs. angefangen. Die Stadt war damals Eigentum der Familie Ostrogski.

Befestigungen in Form von Mauern, zwei Bastionen mit Türmen, Torschloß und Graben sind ziemlich gut erhalten geblieben. Ausgrabungsarbeiten wurden auf unbebautem Gebiet, 20 m nördlich vom Schloß durch-

geführt. In der Ausgrabung wurden sieben Objekte freigelegt: Fragmente von zwei oberirdischen mit dem Funktionieren des Schlosses zusammenhängenden Gebäuden, zwei Gruben mit Materialien aus dem 13.—16. Jh. und vereinzelt Funden aus der Zeit römischer Einflüsse, Steinofenfragmenten sowie Spuren von zwei Hütten mit reichem Keramikmaterial.

Die Entdeckung der Objekte aus dem 10.—11. Jh. erlaubt festzustellen, daß es Dubno mindestens 100 Jahre früher gab als das durch Kiewer Annalen bezeugt ist.

Первые результаты археологических исследований замка в Дубно

Резюме

В 1995 г. проведены раскопки на территории замка в Дубно. Город впервые упоминается в летописи под 1100 г. Строительство замка, правдоподобно, началось в конце XV в. Город тогда являлся собственностью Острожских.

Укрепления в виде стен, двух бастонов с башнями, надвратным замком и рвом сохранились достаточно хорошо.

Раскопки осуществлены на свободном от застройки участке, в 20 м севернее дворца Острожских.

В пределах раскопа выявлено семь объектов: остатки двух наземных строений, функционально связанных с замком, двух ям, содержащих материалы XIII—XIV вв. и единичные находки первой половины I тысячелетия н.э., остатки каменной печи, а также следы двух жилищ с многочисленным керамическим материалом.

Открытие объектов X—XI вв. позволяет утверждать, что Дубно существовало, по крайней мере, на 100 лет ранее летописного упоминания.